

Шайдуллаева Т.Ж.

ЭГЕМЕН КЫРГЫЗСТАНДА АЯЛДАР КЫЙМЫЛЫНЫН ӨНҮГҮҮСҮ

Шайдуллаева Т.Ж.

РАЗВИТИЕ ЖЕНСКОГО ДВИЖЕНИЯ В СУВЕРЕННОМ КЫРГЫЗСТАНЕ

T.Zh. Shaidullaeva

DEVELOPMENT OF THE WOMEN'S MOVEMENT IN SOVEREIGN KYRGYZSTAN

УДК: 37.032

Макалада эгемен Кыргызстандагы аялдар кыймылынын өнүгүүсү тууралуу сөз болот. Өлкөдөгү гендердик саясаттын түптөөлүүсүндө жана кыз-келиндердин саясий, социалдык укуктарынын бекемделишинде аялдардын бейөкмөт уюмдарынын ролу талдоого алынат. Ошондой эле жалпысынан өлкөдөгү демократиялык процесстерге аялдар кыймылынын активисттери, анын ичинде коомдук ишмер Р.Т.Айтматованын кошкон салымы тууралуу өзүнчө айтылат. Ал 1996-жылы “Аялдарды колдоо борбору” коомдук бирикмесин негиздеп, аны ушул күнгө чейин жетектеп келет. Аталган уюмдун максаты кыргыз коомунда гендердик теңчиликти илгерилетүү болуп саналат.

Негизги сөздөр: аялдар кыймылы, жарандык сектор, гендердик теңчилик, гендер мектеби, аялдардын саясий укуктары, аялдардын социалдык укуктары, альтернативалык отчет, СИДО, квота.

В статье речь идет о развитии женского движения в суверенном Кыргызстане. Анализируются роли НПО в становлении гендерной политики страны и в укреплении политических и социальных прав женщин. А также вклад активистов женского движения, в том числе общественного деятеля Р.Айтматовой в развитии демократического процесса в целом. В 1996 году она создала общественное объединение «Центр помощи женщинам», цель которого является продвижение гендерного равенства в кыргызском обществе.

Ключевые слова: Женское движение, гражданский сектор, гендерное равенство, гендерная школа, политические права женщин, социальные права женщин, альтернативный отчет, СИДО, квота.

The article is about the development of the women's movement in sovereign Kyrgyzstan. The role of NGOs in the development of the country's gender policy and in strengthening the political and social rights of women are analyzed. Also the contribution of the women's movement activists, including the public figure R. Aitmatova in the development of the democratic process as a whole. In 1996, she created the Public Association "Women Support Center" which aims to promote gender equality in Kyrgyz society.

Key words: women's movement, civil sector, gender equality, gender school, women's political rights, women's social rights, alternative report, SIDO, quota.

Бүгүн 80-жылдык юбилейине арналган конференциянын каарманы - Р.Т.Айтматова физика мугалими гана эмес, коомдук ишмер катарыдагы белгилүү адам. Ал эгемен Кыргызстандагы аялдар кыймылынын активдүү катышуучусу катары өлкөдөгү демократиялык процесстерге өзүнүн салымын кошо алды. Р.А. Айтматова көп жылдар окутуучу болуп

эмгектенген Кыргыз Кыз-келиндер Педагогикалык институту (азыркы И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети Т.Ш.) өз убагында кыргыз кыздарына жогорку кесиптик билим берүү деген чоң тарыхый миссияны аркалаган жана аны ийгиликтүү жүзөгө ашыра алган. Анткени тарыхый жана менталдык шартка ылайык 20-кылымдын биринчи жарымында кыргыз кыздары арасында жогорку билимдүүлөр абдан аз болгон. Айрыкча айылдык кыздарды эрте күйөөгө беришкен, алардын борборго келип, жогорку билим алуусуна ата-энелердин көпчүлүгү каршы болушкан. Ошон үчүн жалаң кыздарды окуткан, аларга коопсуз жашоо-шарт түзгөн атайын кыздар үчүн окуу жайы ачылган. Кыргыз кыз-келиндер Педагогикалык институтун (эл арасында «Женпед» деп аталчу) ачылышы кыргызстандык миңдеген кыздардын жогорку кесиптик билим алуусуна жол ачкан.

Роза Төрөкуловна Айтматова да ушул окуу жайдан билим алган. Кийин ушул окуу жайда окутуучу, кафедра башчысы жана тарбия иштери боюнча проректору катары кыздарга билим жана тарбия берди. Кыздарды кесиптерге багыттап, алардын жогорку билимдүү адис болуусуна үндөп Р.Айтматова Кыргызстандын канчалаган айыл-кыштактарын аралап, мектептеринде жүрдү, ата-энелер менен баарлашты.

Кыздардын билимин өнүктүрүү, аркылуу алардын коомдогу социалдык-экономикалык акыбалын жакшыртуу ишин Р.Айтматова жарандык сектордо да андан ары улантты. Ал өзүнүн коомдук активдүү ишин эң оболу аялзатынын, кыздардын социалдык жана саясий укуктарын коргоо маселесине арнады. Бул маселенин эл аралык нормаларга шайкеш келүүсү үчүн күрөштү. Аялдарга карата дискриминациянын бардык түрлөрүн жоюу жөнүндөгү Бириккен Улуттар Уюмунун Конвенциясын терең үйрөнүп чыгып, анын аялдар укуктары үчүн маанисине ынанган соң, бул документтин кагазда калбай калың журттун катмарына жетүү керектигин түшүндү. Р.Айтматова аталган документти кыргыз тилине которуп, массалык маалымат каражаттарына берди, андан соң бул эл аралык документтин нормаларынын бузулуусуна мисал катары кыргыз турмушунун кичинекей үзүмдөрдү камтып, Конвенцияны кыргыз тилинде китепкылып чыгарып, элге жайылтты [1]. Белгилей кетсек, Кыргыз Республикасы Аялдарга карата дискриминациянын бардык түрлөрүн жоюу (CEDAW)

тууралуу эл аралык Конвенцияга 1997-жылы ратификациялаган..

Кыргыз Республикасында аялдар кыймылы өлкө эгемендүүлүк алгандан кийин жаңы баскычка көтөрүлдү жана активдешти. Анткени өлкөдө жапырт башталган саясый-экономикалык реформалар коомдун дээрлик бардык чөйрөсүндөгү кризистер менен коштолуп, анын ичинде кыз-келиндерге байланышкан көйгөйлөрдү ого бетер күчөтүп жиберген эле. Ал эми өткөөл мезгилдеги өкмөттүн акыбалы бул көйгөйлөрдүн баарын чече алган эмес. Мунун баары жарандык сектордун институттарынын активдешүүсүнө шарт түздү. Ириде алар чет элдик донордук уюмдардын көмөгү менен өлкөдөгү көйгөйлүү маселелерди чечүүгө киришишкен. Буга чейин аялзатына байланышкан көмүскөдө калып келген көп маселелер ачык айтылып, коомчулуктун назарын бурду. Бейөкмөт уюмдардын ишмердигинин активдешуусү алардын элдик жамааттар менен да, мамлекеттик органдар менен да биргеликте кызматташ иш жүргүзгөнүндө болду. Кыргыз коомунда айрыкча аялдардын бейөкмөт уюмдары башкаларга караганда бир канча активдүү иштеди. Бул аялдардын өздөрүнүн коомдогу социалдык жана жарандык активдүүлүгүн да көтөрдү.

Аялдар кыймылы эгемен Кыргызстандагы демократиялык кайра түзүүлөрдү жүзөгө ашырууда бир канча багыттарда ишмердүүлүктөрүн жүргүзө алды, аялдардын укуктарын илгерилеткен мыйзам долбоорлорун кабыл алууга көмөктөштү. Алсак, 2003-жылы аялдар кыймылынын түздөн-түз демилгеси жана катышуусу менен Кыргыз Республикасында «Үй-бүлөдөгү зомбулуктан социалдык-укуктук коргоо» жөнүндөгү мыйзам кабыл алынат [8]. Ошондой эле жарандык сектордогу активист айымдар «Гендердик теңчилик камсыз кылуунун мамлекеттик кепилдиктеринин негиздери жөнүндөгү» мыйзамдын талкууланышына жана кабыл алынуусуна жигердүү катышышат. Бул мыйзамга ылайык, Кыргыз Республикасынын улуттук мыйзамдарына жана башка нормативдик актыларына гендердик өнүгтөн экспертиза жасалат. Бул процесске да аялдар уюмдарынын эксперттери кеңири тартылат.

Экинчиден, аялдар кыймылынын өкүлдөрү аялдардын укуктарын жайылтуу жаатында маалыматтык-агартуучулук ишмердиктерди үзбөй жүргүзүп келишет. Бул иште Р.Т. Айтматова жетектеген «Аялдарды колдоо борбору» коомдук бирикмеси 2000-жылдан тарта жайкы жана кышкы «Гендердик мектеп» форматында жарандык сектордун, мамлекеттик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын өкүлдөрү үчүн бир апталык мөөнөттөгү окутууларын баштаган. Аталган мектептен бүгүнкү күндө жүздөгөн угуучулар даярдалып чыкты. Аталган уюм тарабынан 2002-жылдан 2015 - жылга чейин жыйырмадан ашуун Улуттук Гендер Мектеби өткөрүлүп, анда 500дөн ашуун жарандар билим

алышкан. Алардын ичинде жарандык коомдун активдери, бийликтин, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын өкүлдөрү, орто мектептин мугалимдери, жогорку окуу жайлардын окутуучулары, юристтер жана башкалар болушкан. 7 күндүк бул окуудан өткөндөр кийин өзүнүн жашаган жана иштеген жерине барып, өз билимин жайылта алышат. «Аялдарды колдоо борбору» тарабынан эл аралык тажрыйбаларга, улуттук жана эл аралык документтерге, изилдөөлөргө таянуу менен Р.Айтматованын жетекчилигинде Гендердик Мектептин уникалдуу методикасы иштелип чыккан. Анда Кыргызстандын менталдык өзгөчөлүктөрү эске алынып, интерактивдик окутуунун принциптери сакталуу менен окутуунун алдыңкы технологиялары колдонулат. Ал эми окутуунун мазмуну аялдардын саясый, экономикалык укуктары, адам укуктарын коргоонун улуттук механизмдери ж.б. болуп саналат.

Аялдар кыймылынын ишмердигиндеги дагы бир маанилүү багыт Аялдарга карата дискриминациянын бардык түрлөрүн жоюу жөнүндөгү Конвенциянын нормаларынын жана талаптарынын Кыргызстанда аткарылышы боюнча ар бир төрт жылда Бириккен Улуттар Уюмунун Комитетине Альтернативдик отчетту даярдоо болду. Бул максатта Кыргызстанда активдүү иштеген аялдар уюмдары биригип «Совет НПО» деген умду түзүп, ал мезгили келгенде альтернативдик отчетту даярдап жөнөтүп турду. Бул отчеттун мааниси анын кыргыз коомундагы аялдар абалына байланышкан маселелерди бир топ ачык жана объективдүү чагылдыргандыгында болуп саналат. Бейөкмөт уюмдардын эксперттеринен турган Кеңеш Альтернативдик отчетко карата CEDAW Комитети тарабынан берилген Корутундусунуштарды жайылтуу жана алардын аткарылышына мониторинг жүргүүнү да колго алышкан.[2]

Кыргызстанда 2005-жылышайланган КР Жогорку Кеңешинин курамы жалгыз эркектерден болуп калганы аялдар кыймылынын намысын тутантып, алар өз ишмердигинде бир топ жаңы багыттарды аныкташты. Аялдардын коомдогу жана үй-бүлөдөгү абалы алардын өздөрүнүн чечим кабыл алуу чөйрөсүнө кеңири тартылмайын чечилүүсү кыйын экендигин эске алуу менен гендердик квотаны илгерилетүү маселесин колго алышты. Тактап айтканда, биринчиден, Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинде КР Президентинин гендер маселелери боюнча өкүлү институту аялдар кыймылынын демилгеси жана талабы менен киргизилди. Өкүл Жогорку Кеңеште гендердик теңчиликте илгерилетүү маселеси менен алектенген. Экинчиден, аялдардын саясый укуктарын илгерилетүүдөгү убактылуу иш чара катары чечим кабыл алуу чөйрөсүндө гендердик квотаны киргизүү туурасында демилге көтөрүлдү. Ага ылайык чечим кабыл алуу чөйрөсүндөгү бир канча структураларда, анын ичинде Жогорку Кеңеште тигил же бул жыныстын өкүлчүлүгү 70 %дан ашпоосу каралган. Гендердик

квота Кыргыз Республикасынын 2008-жылдын 4-августунда кабыл алынган Эркектер жана аялдар үчүн тең укуктардын жана тең мүмкүнчүлүктөрдүн мамлекеттик кепилдиктери жөнүндөгү улуттук мыйзамдын 24-беренеси менен бекитилет [5]. Андан ары аялдардын жана эркектердин тең укуктары жана бирдей мүмкүнчүлүктөрү жөнүндө 2010-жылы кабыл алынган КР Конституциясынын 16-беренесинин 4-пунктунда да так жазылган [6]. Натыйжада гендердик квота бүгүнкү күндө аялдардын Парламентке келүүсүндөгү бирден бир мүмкүнчүлүгү болуп калды.

Аялдар кыймылы 2008-жылы аялдардын укуктарын алга жылдыруунун дагы бир институционалдык формасы болгон Аялдардын Мыйзамдык Демилгелеринин Альянсын түзүштү. Бул уюмдун максаты- гендердик багыттагы мыйзам чыгаруу демилгелерин сүрөмөлөө аркылуу аялдардын саясий добуштарын жана таасирин күчөтүү жана гендердик саясаттын жүзөгө ашуусуна мониторинг жасоо болгон. Уюмга Кыргызстандагы эң белгилүү жана активдүү иштеп жаткан АСТ, Сезим, АКЦ, Лидер Каракөл, Аялдарды колдоо борбору, АЦПГО, Алга жана башка бейөкмөт уюмдардын жетекчилери жана өкүлдөрү мүчө болуп киришкен.

Кийинки мезгилде аялдар уюмдарынын активисттери UNiTE уюмуна биригип, коомдогу кыз балага карата зордук-зомбулукту жоюу багытында бир канча маанилүү иш-аракеттерди жасай алышты. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-Жаза кодексинин 155-беренесине үйлөнүү максатында кыздарды зомбулук менен ала качкандарды жазалоону күчөтүү боюнча өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду кабыл алууга жана кыздарды эрте күйөөгө берүүгө жана мамлекеттик каттоодон өтпөй туруп үй-бүлө куруп жаткандарга молдолордун нике кыюусуна тыюу салган мыйзамдын кабыл алынуусуна түздөн-түз салым кошо алышты [4].

Уюмга мүчө активисттер коомдогу аялдардын укуктары бузулган көрүнүштөргө такай көңүл буруп, ага карата мыйзамга ылайык өз пикирлерин билдиришет, коомчулуктун көңүлүн бурат. Андан тышкары бул уюм жогоруда кабыл алынган мыйзамдардын аткарылуусуна да тынбай мониторинг жүргүзүп келе жатат.

Р.Т.Айтматова 1996-жылы эгемен өлкөдө демократиялык процесстер кеңири жайыла баштаган чакта биринчилерден болуп «Аялдарды колдоо борбору» деп аталган коомдук бирикме - бейөкмөт уюм түзгөн. Бул уюмдун максаты – адам укуктарын коргоо аркылуу гендердик теңчиликте илгерилетүү

жана Кыргызстандын демократиялык реформаларына активдүү катышуу [7]. Коюлган максатка ылайык «Аялдарды колдоо борбору» коомдук бирикмеси гендердик проблемаларды чечүүдө жарандык коомдун потенциалын көтөрүүгө көмөктөшүп, гендердик маселе жаатындагы маалыматтык басылмаларды тынбай даярдап, басмадан чыгарып, элге таратып келет. Гендердик теңчиликтин эң көйгөлүү маселелери боюнча илимий изилдөөлөрдү да өткөрүп турушат. Мисал келтирсек, 2012-жылы улуттук масштабда «Аялдар активизми же ОБОН-кыргыз революцияларынын күзгүсү» аталышындагы изилдөө жүргүзүлгөн Р.Айтматова аталган изилдөөгө башкы кеңешчи катары катышкан. Бул социологиялык изилдөөдө кыргыз коомунда акыркы он жыл аралыгында кеңири жайылган аялдардын ар кандай саясий окуялардагы көчө активдүүлүгү, анын себептери жана мындай көрүнүштү кантип жоюунун жолдору сыяктуу проблемалуу маселелер иликтөөгө алынган. Натыйжада ОБОН көрүнүшүн жоюу тууралуу практикалык сунуштар тиешлүү тараптарга берилген [3].

Жыйынтыктап айтканда, аялдар кыймылы эгемен Кыргызстанда демократиялык процесстерге активдүү катышуу менен гендердик теңчиликте алга жылдырууда чоң кызмат өтөй алды. Натыйжада бүгүнкү күндө аялдардын коомдогу ордун жакшыртууга жана ролун күчөтүүгө багытталган улуттук мыйзамдар жана аялдардын укуктарына арналган 5 эл аралык конвенция кабыл алынган. Аялдар кыймылынын ишмердиги аялдар маселесинен өсүп, гендердик маселелерди кароого жетишти. Бул бейөкмөт уюмдардын ишмердигиндеги сапаттык өнүгүү десек болот.

Адабияттар:

1. Айтматова Р. Аял укуктары, Бишкек, 2000
2. Альтернативный отчет к 4му периодическому докладу КР Комитету CEDAW 2015; Заключительные замечания Комитета CEDAW 11 марта 2015 г].
3. Отчет по исследованию «ОБОН как зеркало кыргызской революции» (развитие политического активизма или использование женского ресурса для целей групп ...), Бишкек, 2013
4. Шайдуллаева Т. Сплотившись в борьбе за женские права // http://mnienie.akipress.org/unews/un_post:1557].
5. <http://women.soros.kg/index.php/ru/2009-02-11-02-51-51/125-zakon-o-ravnih-pravah-mujchin-i-jenshin>
6. http://www.gov.kg/?page_id=263&lang=ru
7. <http://wsc.kg/29>
8. <http://women.soros.kg/index.php/ru/2009-02-11-02-51-51/54-lawofdomesticviolence>

Рецензент: к.и.н., и.о.профессор Самиева Ж.Д.